

ТАРҶУМА ВА ЗАБОНИ АДАБИ

Назарзода С. – д. и. филол., узви вобастаи Академияи илмҳои ҚТ

Забони тарҷума дар рушди вожагонии забон таъсири бениҳоят бузург дорад. Чунки дар тамоми забонҳо тарҷума яке аз василаҳои ба тартиб даровардани истилоҳоти забон аст. Дар забони тоҷикӣ тарҷума таърихи аҷибе дорад. Забони тоҷикӣ як забоне ҳаст, ки қариб доимо зери таъсири забонҳои бегона қарор доштааст. Дар давраи нави рушди забони мо таърихи густариши тарҷумаро метавон вобаста ба афзоиши таъсири забонҳои алоҳида ба марҳилаҳои зерин ҷудо намуд:

1.Тарҷума аз забони арабӣ, ки дар навбати худ ба ду давра ҷудо мешавад. Давраи аввал аз оғози истилои араб оғоз шуда то охири асри XI давом мекунад. Дар ин давра тарҷума аз забони арабӣ бештар аз рӯи зарурат сурат гирифта, аз вожаҳо ва таркибҳои асили тоҷикӣ ба таври васеъ истифода шуда аст. Давраи дувум аз аввали садаи XII, аз давраи Салҷуқиён шурӯъ шуда,хусусияти хоси ин давра бештар зери таъсири забони арабӣ қарор гирифтани забони тарҷума мебошад.

2. Тарҷума аз забони арабӣ ва забонҳои дигар дар асрҳои XVI - XIX. Ин давра бештар ба рушди забони тоҷикӣ дар Ҳинд бастагӣ дорад. Ба хотири ташаккули тарҷума аз забонҳои дигар дар дарбори Темуриёни Ҳинд Доруттарҷума, муассисаи махсус таъсис меёбад, ки дар ин муассиса тарҷума аз забонҳои арабӣ, санскрит, англисӣ ва ғайра ба роҳ монда мешавад.

3.Тарҷума аз забонҳои ғарбӣ. Ин марҳила аз охири асри XIX оғоз шуда,барои забони тоҷикӣ дар ин марҳила забони русӣ ҳамчун манбаи тарҷума хидмат кардааст. Махсусан, дар давраи шӯравии рушди забони тоҷикӣ тарҷума аз забони русӣ ба андозае вусъат гирифт, ки забони мо зери таъсири он ба тарҷумазадагӣ гирифтор шуда,то имрӯз таъсири он ҳис мешавад.

4.Тарҷума дар даврони Истиқлол. Дар ин марҳила ҳарчанд тарҷума аз забони русӣ ва ба воситаи забони русӣ мавқеи асосӣ дошта бошад ҳам, оҳиста-оҳиста тарҷума аз забонҳои дигар, махсусан аз забони англисӣ вусъат меёбад.

Дар оғози рушди забони тоҷикии давраи нав он зери фишори саҳти забони арабӣ қарор гирифт ва ҳатто дар муддати тахминан дусад сол ба ҷойи забони тоҷикӣ забони арабӣ дар ин минтақаи бисёр паҳновари рушди забони тоҷикӣ забони расмиву коргузориву динӣ буд. Давраи истилои араб дар таърихи забони тоҷикӣ марҳилаи ворид шудани вомвожаҳо аз забони арабӣ маҳсуб мешавад. Омилҳои зиёди сиёсӣ, динӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ боис шуданд, ки забони арабӣ на танҳо дар сарзамини тоҷикон нуфуз пайдо кунад, балки калимоту таркибот ва истилоҳоти фаровони забони арабӣ ба забони мо роҳ ёбанд.

Ҷузъе аз қаламрави Хилофат гардидани сарзамини мо ва ба забони ягонаи расмӣ он табдил ёфтани забони арабӣ худ тақозо мекард, ки аҳли илму адаби ин сарзамин забони арабиро аз худ кунанд ва онро ба ҳайси василаи наشري афкори андеша ва абзори эҷод ба кор гиранд. Нуфузи ислом низ аз муҳимтарин омилҳои таъсири забони арабӣ ба забони тоҷикӣ буд, зеро забони арабӣ дар назари ниёкони мо қабл аз ҳама забони Қуръони азимушшаън буд. Табиист, ки бо афзудани гароиш ба ислом тавачҷух ба забони арабӣ ва рағбат ба маърифати он низ зиёд мегардид ва забони арабӣ тадриҷан ба забони дини ниёкони мо табдил меёфт. Омилҳои иқтисодӣ низ дар таъсири забони арабӣ ба тоҷикӣ нақши муҳим доштанд, зеро фаъолият дар ниҳодҳои давлатӣ, хосса тан девонҳо донишҷӯи забони арабиро талаб мекард. Дар қарнҳои нахустӣ ислом ҳамзистии забони тоҷикӣ ба ҳайси забони гуфторӣ ва арабӣ ба ҳайси забони навишторӣ дар фаъолияти афроди алоҳида боис гардид, ки забони арабӣ таъсири бузурге дар забони мо бар ҷой гузорад. Аксари калимоти арабӣ, ки имрӯз дар забони мо роиҷ аст, дар ҳамон марҳилаи ҳамзистии забонҳои тоҷикӣ ва арабӣ ба забони ниёкони мо роҳ ёфта ва дар тӯли беш аз ҳазору чорсад сол ба ҳадде дар забони мо ҳазм шудаанд, ки асли арабии чунин калимот, аз қабили *мактаб*, *қалам*, *мадраса*, *китоб*, *садоқат*, *рафиқ* ва ғайра барои донишмандони соҳаи забон маълум буда, барои соҳибзабонон калимаҳои мазкур ҷузъе аз дороиҳои забони модариашон маҳсуб мешаванд.

Дар ҳамин давраи оғозини рушди забон тарҷума яке аз василаҳои бисёр хуби устуворсозии забони мо буд. Забони тоҷикӣ аз забони арабӣ

дар навбати аввал бо роҳи тарҷума бисёр калимаву ибораҳоро гирифтааст. Бинобар ҳамин дар оғози рушди забони тоҷикӣ тарҷума бисёр муҳим буд ва ҳато амирони Сомонӣ супориш меоданд, ки ин ё он китобро ба забони тоҷикӣ тарҷума кунанд. Аз тарафи дигар тарҷума дар забони тоҷикӣ боз як нақши бисёр муҳими дигар дорад. Дар давраи миёнаи рушди забони мо забони форсии миёна забони расмии давлати Сосониён буд ва арабӣ аз забони форсии миёна ё паҳлавӣ ба забони арабӣ асарҳоро тарҷума кардаанд ва вақте, ки ин асарҳо бо сабабҳои гуногун аз байн рафтанд, ҳамин осори гузашта ба воситаи забони арабӣ боз ба забони тоҷикӣ тарҷума гардид. Аз ин лиҳоз агар мо ба таърихи давраи аввали забон нигарем, тарҷума як василаи ба ҳудуди миллӣ расидани мардуми тоҷик будааст. Яъне тарҷума дар оғози рушди забони тоҷикии мо бисёр як мавқеи ҳалкунанда доштааст дар ба забони илм татбиқ ёфтани забони тоҷикии мо. Намунаи насри куҳан «ас-Савод ул-аъзам»-и Абулқосими Ҳакими Самарқандӣ (ваф. 953) маҳсуб мешавад, ки рисолае дар фикҳи ҳанафӣ буда, дар усули ақоид ва калом дар ин мазҳаб баҳс мекунад ва бо дархости амири кабир Исмоили Сомонӣ аз ҷониби имом Абулқосими Исҳоқ ибни Муҳаммади Самарқандӣ ба забони арабӣ тақрибан солҳои 902-903 таълиф гардида, баъдан дар рӯзгори Наср ибни Мансур (975-997) бо дастури ӯ, ба забони тоҷикӣ (форсӣ, дарӣ) айнан тарҷума шудааст. Таърихи дақиқи тарҷума ва мутарҷими китоб ҳанӯз ба таври мушаххас маълум нест. Маҳдиди Баёнӣ тарҷумаи ин китобро дар ҳудуди солҳои 930-940 милодӣ ба қалами худи Абулқосими Самарқандӣ эҳтимол додааст [1, 13]. Вале муҳаққиқи шинохта Абдулҳайи Ҳабибӣ, ки матни тарҷумаи «ас-Савод ул-аъзам»-ро ба нашр расонидааст, андеша дорад, ки тарҷумаи он тақрибан баъди 80 соли таълиф бо дастури амир Нух ибни Мансури Сомонӣ аз ҷониби мутарҷими ношинохта анҷом пазируфтааст [1, 14]. Ин китоб 61 масъалаи каломиву фикҳии тариқи суннат ва ҷамоатро дар бар гирифта, сабаби таснифи китоб дар муқаддимаи он сареҳан таъкид шудааст:

«Аммо бидон-к сабаби таснифи китоб он буд, ки бераҳону мубтадеону ҳаводорон ба Самарқанду Бухорову Мовароуннаҳр бисёр шуданд. Пас айммаву фуқаҳову уламои Самарқанду Бухорову

Мовароуннаҳр гирд омаданд ва гуфтанд: «Обо ва аҷдод, то буданд, бар тариқи суннат ва ҷамоат буданд. Акнун ҳавоҳои мухталиф пайдо шуд ва моро ҷойи тарс аст». Ин суҳанро ба амири Хуросон расониданд.

Амири одил Исмоил бифармуд мар Абдуллоҳ ибни Абучаъфарро ва боқӣ фуқаҳоро, ки: «Баён кунед мазҳаби рост ва тариқи суннату ҷамоат, он ки падарони мо бар он буданд».

Пас аимма ба ӯ ишорат карданд ба Хоҷа Абулқосими Самарқандӣ ва онро гуфтанд: «Пайдо кун моро роҳи ростии суннату ҷамоат, он ки Пайғамбар, алайҳиссалом, бар он буд». Ва бифармуд, то тасниф кард ин китобро ба тозӣ. Ва ба наздики амири Хуросон оварду арза кард. Ҳама писандиданд ва гуфтанд: «Роҳи ростии суннату ҷамоат ин аст».

Пас амири Хуросон бифармуд, ки «Ин китобро ба порсӣ гардонед, то, чунон ки хосро бувад, омро низ бувад ва манфиат кунад ва мазҳабро неку бидонанд ва аз ҳаво ва бидъат дур бошанд.» [1, 17].

Истифодаи нисбатан бештари вожагону истилоҳоти арабӣ дар ин асар, ба андешаи мо, ду сабаб дорад: нахуст ин, ки асли ин китоб ба арабӣ буда, баъдан айнан ба тоҷикӣ (форсии дарӣ) баргардон шудааст, дувум он, ки китоб масоили марбут ба дини мубини исломро фаро мегирад, ки истилоҳоти арабӣ аксари истилоҳоти онро ташкил медиҳанд [8, 193-237].

Тарҷумаи Таърихи Табарӣ, ки яке аз намунаҳои беҳтарини насри тоҷикӣ, дар асл тарҷумаи озодаи «Таърих ур-русул ва-л-мулук»-и Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ (ваф. 922) буда, тарҷумаю такмили он аз ҷониби Абуалии Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ бо дастури амири Сомонӣ Абусолеҳи Мансур (961-976) анҷом пазируфтааст.

Ин матлаб дар муқаддимаи асар чунин қаламдод шудааст: «Бидон, ки ин таърихномаи бузург аст, гирдовардаи Абичаъфар Муҳаммад ибни Ҷарир Язид ат-Табарӣ раҳимаҳуллоҳ, ки малики Хуросон Абусолеҳ ибни Нух фармон дод дастури хешро Абуалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамиро, ки ин таърихномаро, ки аз он писари Ҷарир аст, порсӣ гардон ҳарчи некутар, чунон ки андар вай нуқсоне набошад. Пас гӯяд, чун андар вай нигоҳ кардам ва бидидам андар вай илмҳои бисёр ва ҳуҷҷатҳо ва оятҳои Қуръон ва шеърҳои неку. Ва андар вай ғайбаҳо дидам бисёр. Пас ранҷ бурдаму ҷаҳду ситам бар хештан

ниҳодам ва инро порсӣ гардонидам, ба неруи изади аzza ва чалла»... [5, 19].

Чунон ки гуфтем, ҳарчанд ин асар тарҷумаи озод аз арабист, вале аз таъсири барзиёди забони арабӣ бар канор буда, бо насри равону рангин нигошта шудааст. Калимоту истилоҳоти ин асар низ сода ва ба фаҳми мардуми он рӯзгор наздик будааст, аз қабилӣ: **чаҳон**, **подшоҳ**, **тахт**, **зиндонбон**, **ғулом**, **авлиё** (бузург, калон), **банда**, **донишманд**, **меҳтарон**, **хосагон**, **хонсолор**, **охурсолор**, **қибола** (санади ақди муомила), **қиртос** (коғаз), **лашкар**, **тоҷ**, **тарҷумон**, **қизя** (андоз), **сарҳанг**, **халқ**, **дабир**, **хунар**, **тавонгар**, **дарвеш**, **адиб**, **мардумӣ**, **девони арз** (девони лашкар, девони сабти номи сарбозон), **раҳӣ** (ғулом), **пус** (писар, насл), **чак** (санади хариду фурӯш, чек), **хоста** (дороӣ), **хироч**, **панҷяк**, **дахяк**, **бистяк** ва ғайра.

Тарҷумаи Тафсири Табарӣ намунаи дигари насри куҳани тоҷикӣ (форсӣ, дарӣ) мебошад, ки аз китоби “Қомеъ ул-баён фӣ тафсири-л-Қуръон”-и Муҳаммад ибни Қарир бо фармони Мансур ибни Нуҳи Сомонӣ (961-976) аз ҷониби як гурӯҳ уламои Мовароуннаҳр бо забони, ба истилоҳ, “форсии дарии роҳи рост”, яъне забони содаю мафҳуми тоҷикӣ тарҷума шудааст. Дар ин китоб дар баробари луғоту ибороти Қуръон миқдори зиёди калимоту ибороти тоҷикӣ, аз қабилӣ **намоз**, **рӯза**, **ёрон** (саҳоба), **пайғомбар** ва ғ. истифода шудааст.

Барои намуна ду порчаи мухтасарро аз ин китоб ба хонанда манзур мекунем. Намунаи аввал:

“Аммо Пайғомбари мо алайҳиссалом андар рӯзгори Нӯшервон дар вуҷуд омад, чунон ки Пайғомбар гуфт: “Вулидту фӣ замани малики одил ва ҳозо Нӯшервон”. Гуфт: “Ман дар замонаи малике одил зодам аз модар. Ва ин малики доддеҳ Анӯшервон буд”. Малики одил Нӯшервонро гуфтанд, ки то ӯ малики замин буд, ҳеч халқро ёрои он набуд, ки бар ҳеч халқ, бар ҳеч рӯй ситам кардӣ.

Ва Нӯшервон бифармуда буд ба ҳама вилояти хеш, то ҳама касҳо як нимарӯз кор кардандӣ ва дигар нимарӯз, он чи кор карда будандӣ, бихӯрдандӣ.

Ва ин Нӯшервонро ҳазор парда буд ва ҳазор пардадор буд. Ва ба дасти ҳар пардадоре ду парда буд. Як парда сурх будӣ ва ба хати сабз бар он навишта будӣ, ки кор кардан бояд...” [3, 175].

Яке аз хусусиятҳои ҷолиби ин асар он аст, ки дар вай оятҳои қуръонӣ ва ҳадисҳои набавӣ ба форсии дарӣ моҳирона ва пуробуранг тарҷума шудаанд, чунон ки дар намунаи боло ба мушоҳида мерасад, яъне сухани Пайғамбар “Вулидту фӣ замани малики одил ва ҳозо Нӯшервон” ба забони форсии дарӣ “Ман дар замонаи малике одил зодам аз модар. Ва ин малики доддеҳ Анӯшервон буд ва аз мулуки Аҷам буд” тарҷума шудааст. Мутарҷимони асар дар тарҷума бо мақсади ҷилавгирӣ аз такрори калимаву иборот аз муродифҳои дар забони он аҳд маъмули онҳо, ба мисли “малики одил”, “малики доддеҳ” истифода кардаанд.

Ҳамин тариқ забонҳо монанди тамаддунҳо ҳамеша дар ҳоли доду гирифтанд. Дастовардҳои илмиву адабӣ, ирфониву мафкуравӣ, назарияҳову таълимотҳои иҷтимоии халқҳои алоҳида агар созанда ва пешқадам буданд, пайваста мавриди тақлид ва ё истифодаи халқҳои дигар қарор гирифтаанд. Ошноӣ ва фарогирии донишҳо ва падидаҳои нав равшан аст, ки ба василаи забон сурат гирифтааст, яъне ниёз ба тарҷума ҳамеша дар ҷомеаҳо мавҷуд будааст. Дар умқи таърихи забон фурӯ нарафта такрор мекунем, ки дар оғози пайдоиш ва густариши ҳамин забони худамон кӯшишҳои шуда буд, ки Қуръонро ба забони дарӣ баргардонанд. Ва ё мутафаккирони бузург Абурайҳони Берунӣ, Ибни Сино ва дигарон комёбиҳои илмӣ ва андешаҳои фалсафии донишмандони Юнони қадимро ба воситаи тарҷумаи арабии онҳо дарёфтанд ва андешаҳои худро нисбат ба онҳо дар осори ба забони модарии хеш навишта изҳор намуданд.

Аммо кашфиётҳои шигифтовари садаи XX, тараққиҳои бесобиқаи илму техника дар кишварҳои алоҳидаи аврупоӣ, густариши васоили иртиботӣ, кишварҳо ва забонҳоро чунон дар ҳам печид, ки имрӯз забондонӣ ва тарҷума яке аз фаъолиятҳои муҳимми илмӣ ва фарҳангии дунёи кунунӣ аст.

Тарҷумаҳо аз забонҳои ғарбӣ, (асосан аз русӣ) дар забони тоҷикӣ чунон ки пештар арз шуд таърихи чандоне надорад ва намунаҳои аввалини

он дар авохири қарни XIX мушоҳида шудааст. Бо пайдо шудани рӯзномаву маҷаллаҳои нахустин ба забони тоҷикӣ марҳилаи наво дар ин ришта оғоз мегардад. Дар ин замина нақши ниҳоят муҳимро маҷаллаи «Шуълаи инқилоб» бозидоаст. Аввалин ахбори наво ҷаҳон аз забони туркӣ ва нахустин фармону санадҳои Ҷумҳурии шӯравии Русия аз забони русӣ тарҷума шуда дар ҳамин маҷалла интишор гардиданд ва аксарияти вожаву истилоҳоти наво ҳам аз тариқи ҳамин маҷалла дар байни мардум паҳн гардид. Шояд хато набовард, агар гӯем, ки аввалин мутарҷимони марҳилаи наво забони тоҷикӣ муҳаррирону мухбирони ин маҷалла, чун Саид Ризо Ализода, устод Айнӣ ва чанде дигар буданд, ки ҳодисоти ҷаҳонро аз матбуоти Туркия ва тоторию узбекӣ ба тоҷикӣ тарҷума ва манзури босаводони он давра мегардонданд. Аммо пас аз инқилоб, таъсиси Ҷумҳурии Тоҷикистон, зуҳури рӯзномаву маҷаллот ба забони тоҷикӣ, зиндагӣ дар ҳаёти Иттиҳоди Шӯравӣ, ки забони умумидавлатӣ ва илму фарҳанги наво забони русӣ буд, ин ниёзи фарҳангиву илмӣ ба зарурати сиёсӣ ва иҷтимоӣ мубаддал гашт. Аз ин ҷиҳат тарҷума дар густариш ва интишори вожагони наво ва умуман шаклгирии забони адабии ҳозираи тоҷикӣ нақши бағоят муҳимро бозид. Зеро луғот ва истилоҳоти ҳукумати наво ба забони тоҷикӣ тарҷума шуда, сипас аз тариқи рӯзномаву маҷаллаҳо дастраси мардум мегаштанд. Матбуот дар он солҳо (имрӯз ҳам) озмоишгоҳе буд, ки луғату истилоҳоти наво аввалан дар дастгоҳҳои он санҷида шуда сипас вориди забони адабӣ мешуданд. Гоҳҳо луғате ва ё истилоҳоти иҷтимоӣ - сиёсӣ наво ба чандин шаклу намуд: баробарӣ, иқтибосгирӣ, тарҷума ва ё худсохт дар матбуот озмуда мешуд ва пас аз писанди оммаву тавсияи вожашиносону луғатсанҷони камшумори давраҳо дар фарҳангҳо ва вожаномаҳои минбаъда сабт мегардид.

Забоншиносону муҳаққиқони риштаҳои хабарнигорӣ ва тарҷума хуб медонанд, ки ин корҳо тақрибан дар заминаи ҳолӣ оғоз гардид. Таҷрибаҳои пеш аз инқилобӣ дар ин замина дар сатҳи ибтидоӣ қарор дошта, қонунмандиҳо ҳоси ин соҳаҳо ҳанӯз кор нашуда ва ношинохта буданд. Вожашиносӣ ва фарҳангсозӣ ба шакли наво ҳанӯз пайдо нашуда буд ва тарҷумонҳои касбии дузабонаи ошно бо назарияву нозуқиҳои ин ҳунар ва илова бар ин шинос бо пешрафтҳои илмӣ-техникии кишварҳои

пешрафта ва моҳияти тағйироту таҳаввулоту инқилобие, ки дар он мамлакатҳо ба амал омада буд, мавҷуд набуд. Бинобар ин сифати тарҷумаҳо аз нигоҳи касбӣ дар ибтидо шогирдона буд бо норасоӣҳои зиёд. Масалан, шиори маъруфи коммунистӣ «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» дар солҳои аввали инқилоб ба ин шаклҳо аз русӣ тарҷума шудааст: «Ба ҳам бипайвандед, ранҷбарони ҷаҳон!», «Ҳамаи ранҷбарони ҷаҳон, ба ҳам бипайвандед!», «Ранҷбарони рӯи , иттиҳод!», «Ҳамаи камбағалон, як шавед!», «Ҳамаи пролетарҳои дунё, як шавед!», «Пролетарҳои ҳамаи ҷаҳон, як шавед!», «Пролетарҳои ҳамаи мамлакатҳо, як шавед!» (баъди соли 1930).

Албатта, чунин аҳвол дар марҳилаҳои гуногуни рушду инкишофи давлати шӯравӣ дар ин соҳаҳо яқсон намондааст. Тарҷумонҳои варзида сипас тарбия ва парварида шуданд. Вале эродҳо дар мавриди забони тарҷума вобаста ба тараққиёти ҷомеа ва проблемаҳои иҷтимоиву сиёсии ҳар давра гуногун буданд.

Назар ба аҳамияти фавқулодаи забони тарҷума барои хусну камоли забони адабӣ ин масъалаҳо ҳамеша дар мадди назари донишмандон қарор доштааст ва имрӯзҳо ҳам андешаҳо перомунӣ аҳволи онҳо боз ҳам дар саҳифаҳои матбуот муҳокима ва таҳлил мешаванд. Ҳанӯз устод Айнӣ аз истифодаи бечову бемаврид ва гоҳе хатоӣ луғату истилоҳот ва умуман аз вазъи забони матбуот ва тарҷума шикоят карда, дар мактуби худ ба сармуҳаррири рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» (11-уми апрели 1941) Раҳматзода чунин навишта буд: «...Ман пештар қариб дар маъюсӣ ва ноумедӣ афтада будам ва дар дили худ мегуфтам: «Бо ин гуна тарҷума ва таҳрирҳо на танҳо забони тарҷумаҳо, балки забони нависандагони ҷавон ва хонандагон ҳам вайрон хоҳад шуд. Ман дар ин гуна ба навмедӣ афтадани худ ҳақ доштам. Чунки нависандагони ҷавон ва хонандагон аз матбуот меомӯзанд. Азбаски бештарини чизҳо чопӣ аст, нависандагони ҷавон ва хонандагон аз матбуот забонвайронкуниро меомӯзанд. Ман медидам, ки нотиқон дар маҷлисҳо ва митингҳо дар бораи масъалаҳои политикӣ ва оммавӣ гап мезананд. Аммо забони онҳо порчаҳое буд, ки айнан аз тарҷумаҳо гирифта шуда буданд. Ман ҳақ надоштам, ки ба онҳо

бахс кунам, чунки агар онҳо гӯянд: «Дар матбуотатон ҳамин тарз навишта шудааст, мо чӣ айб дорем?» ман ҷавоб гардонда наметавонистам» [7, 72].

Дар мақолаи дигари худ ба Эммануил Муллоқандов устод ҳатто пешниҳод мекунад, ки ба муқобили «вайронкунандагони забон» (албатта тарҷумонҳои нолоиқро дар назар дорад - С. Н.) ҳамлаи саҳти муташаккилона» бурда шавад: «Яке аз олимони аврупоӣ (кӣ буданаширо аз хотирам фаромӯш кардам) гуфта буд, ки «душмани қаттоли забон тарҷумон аст». Мо бояд дар навбати аввал бо ин душманони қаттоли забон - қушандаи забон (натанҳо вайронкунандаи забон) ҳамлаи саҳти муташаккилона орем. Касоне, ки забонро ба воситаи хондани тарҷумаҳо омӯхта, дар таҳрири худ кор мефармоянд, худ ба худ бе яроқ шуда мемонанд ва маҷбур мешаванд, ки таслим шаванд ва ба ҷои он аз тарҷумаҳои хуб забони замониро ёд бигиранд» [7, 72].

Тавре ки мебинем, бархӯрд аз нигоҳи донишмандони бузург ба ин масъала ниҳоят ҷиддӣ ва мавзӯи алоҳида аст, ки перомуни он тадқиқотҳо сурат гирифта ва китобу рисолаҳои дигар боз навишта хоҳанд шуд. Ин ҷо фақат таваҷҷуҳи аҳли фанро ба он ҷалб мекунам, ки дар рӯзгороне, ки мо зиндагӣ мекунем, аҳамият ва ҷиддияти ин мавзӯҳо бештар гардидааст. Агар дар замони шӯравӣ тарҷумаҳо асосан аз як забон - забони русӣ сурат мегирифт ва дар тӯли 70 сол, махсусан солҳои охир, тарҷумонҳои варзида дар ин соҳа ба воя расида буданд, имрӯз зарурати тарҷума аз забонҳои пешрафта ва ҳукмгузор дар тамоми риштаҳо ба миён омадааст. Ҳам таҷрибаҳо дар ин замина кам аст ва ҳам мутахассисону тарҷумонҳои ботаҷриба андак. Бинобар ин бояд қӯшиш кунем, ки аз таҷрибаҳои хуби ба дастамада ибрат гирифта, иштибоҳоту инҳирофоти гузаштаре такрор накунем, то он ки забони худро осоишгоҳи иборот ва вожагону истилоҳоти забонҳои бегона насозем. Ҷойи хурсандист, ки имрӯз дар кишвар ҳам шароити фарҳангӣ ва ҳам фазои сиёсӣ барои анҷоми ин вазифаи олий мусоид аст.

Адабиёт:

1. Абулқосим Ҳакими Самарқандӣ. ас-Савод ул-аъзам. Таҳиягарони матн ва муаллифони муқаддима, таълиқоту ҳавошӣ Носирҷон Салимов, Низомиддин Зоҳидов. – Хучанд, 2009.

2. Броний В., Зелкина Е. ва Ванне М. Алифбои ленинизм (Китоби сиёсӣ барои Шарқи Шӯроӣ). Тарҷума аз русӣ ба тоҷикӣ, мутарҷим Лодин – Нур. – Москва, 1928.

3. Забеҳуллоҳи Сафо. Насри форсӣ (аз оғоз то асри Низомулмулки Тӯсӣ). – Техрон, 1347/1969.

4. Қонуни асосии (Конститутсияи) Ҷумҳурии Сусиёлисии Шӯроии Тоҷикистон. – Душанбе, 1931.

5. Муҳаммад ибни Ҷарир. Таърихи Табарӣ. – Душанбе, 1992.

6. Тоҷикистони Сурх, №172, 8 декабри соли 1929.

7. Шакурии Бухороӣ Муҳаммадҷон. Сарнавишти форсии тоҷикии Фарорӯд дар садаи бист. – Душанбе: Адиб, 2003.

8. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. – Душанбе, 2016.

ТАРҶУМА ВА ЗАБОНИ АДАБӢ

Мақола ба таҳлили ташаккул ва рушди тарҷума ба забони тоҷикӣ аз забонҳои дигар бахшида шудааст. Муаллиф таърихи тарҷумаро ба забони тоҷикӣ ба чор давра ҷудо намудааст: 1) тарҷума аз забони арабӣ аз замони истилои араб то қарни XV; 2) тарҷума аз забони арабӣ ва забонҳои дигар (санскрит, англисӣ) дар тӯли қарнҳои XVI - XIX; 3) тарҷума аз забонҳои фарсӣ, махсусан, русӣ (аз охири қарни XIX то даврони истиқлолият ва 4) тарҷума дар даврони истиқлолият. Дар зимн, хусусиятҳои ҳар як давраи таърихӣ бо намунаҳо аз осори тарҷумавӣ шарҳ дода шудаанд.

Муаллиф нақши тарҷумонро дар рушди забон, махсусан, истилоҳоти он қайд карда, махсус таъкид мекунад, ки тарҷумонони бетачриба метавонанд асолати забонро аз байн баранд. Барои исботи ин фикр чанде аз андешаҳои С.Айниро ёдовар шуда, зарурати тайёр кардани кадрҳои баландсифати тарҷумониро дар замони муосир ба миён мегузорад.

Калидвожаҳо: забони тоҷикӣ, забони арабӣ, забони русӣ, забони адабӣ, тарҷума, вожагон, истилоҳот.

ПЕРЕВОД И ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК

Статья посвящена анализу формирования и развития перевода на таджикский язык из других языков. Историю возникновения и развития

перевода на таджикский язык автор условно делит на четыре периода: 1) перевод с арабского языка с начала арабского завоевания до XV века; 2) перевод с арабского и других языков (санскрит, английский) в период XVI – XIX вв.; 3) перевод с западных языков, преимущественно с русского языка (конец XIX – конец XX вв.) и 4) перевод периода независимости. Для каждого исторического периода дается краткая характеристика на основе примеров из переводных произведений.

Автор, отмечая роль переводчика в развитии языка, особенно в формировании его терминологии, особо подчеркивает, что неопытные переводчики могут наносить вред чистоте языка. Для обоснования данной точки зрения он приводит цитаты из высказываний С.Айни, и отмечает необходимость подготовки профессиональных переводчиков в современном периоде развития таджикского языка.

Ключевые слова: таджикский язык, арабский язык, русский язык, литературный язык, перевод, слова, терминология.

TRANSLATION AND LITERARY LANGUAGE

Article is devoted the analysis of formation and development of translation into Tajik language from other languages. The author conditionally divides history of formation and development of translation into Tajik language for four periods: 1) translation from Arabic, from the beginning of the Arabian gain till XV century; 2) translation from Arabic and other languages (Sanskrit, English) in XVI - XIX centuries; 3) translation from the western languages, mainly from Russian (the end of XIX - the end of XX centuries) and 4) translation in independence period. For each historical period it is given short description on the basis of examples from translated works.

The author, marking a role of the translator in language development, especially in formation of its terminology, especially underlines that non-skilled translators can put harm to cleanliness of language. For the substantiation of the given point of view he bring citations from S.Ajni's statements, and marks necessity of preparation of professional translators for the modern period of development of the Tajik language.

Keywords: Tajik language, Arabian language, Russian, literary language, translation, words, terminology.

Маълумот дар бораи муаллиф: *Назарзода Сайфиддин* – Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои филология, узви вобаста. **Суроға:** 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш Душанбе. Хибони Рӯдакӣ 19. **Тел.:** 98 562 4444.

Сведение об авторе: *Назарзода Сайфиддин* – Академия наук Республики Таджикистан, доктор филологических наук, член-корреспондент. **Адрес:** 734025, Республика Таджикистан г. Душанбе, проспект Рудаки 19. **Тел.:** 98 562 4444.

About the author: *Nazarzoda Sayfiddin* – Academy of Sciences of Republic of Tajikistan, Doctor of Philological Sciences, Correspondent-Member. **Address:** 734025, 21 Rudaki Avenue, Dushanbe, Republic of Tajikistan. **Tel:** 98 562 4444.